

Οι Αγνωστοί Ελληνες του Πόντου

(Προσέγγιση στα σύγχρονα γεγονότα
της Μαύρης Θάλασσας και του Καυκάσου)

Γενική Επιμέλεια: **Βλάσης Αγτζίδης**

ΧΟΡΗΓΟΣ: ΜΙΧΑΛΗΣ ΤΣΙΔΕΜΙΔΗΣ

ΕΤΑΙΡΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΟΙ ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

(Προσέγγιση στα σύγχρονα γεγονότα
της Μαύρης Θάλασσας και του Καυκάσου)

Γενική Επιμέλεια: Βλάσης Αγτζίδης

ΧΟΡΗΓΟΣ: ΜΙΧΑΛΗΣ ΤΣΙΔΕΜΙΔΗΣ

*Το βιβλίο αυτό αφιερώνεται στους γονείς μου
Σάββα και Καίτη Τσιδεμίδα και στους δασκάλους
μου που μου έδωσαν την ευαισθησία της εθνικής
μνήμης.*

Μιχάλης Τσιδεμίδης

ΕΤΑΙΡΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΟΙ ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

(Προσέγγιση στα σύγχρονα γεγονότα
της Μαύρης Θάλασσας και του Καυκάσου)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ:

Γεράσιμος Αποστολάτος

Μιχάλης Τσιδεμίδης

Γιάννης Μαρίνος

ΚΕΙΜΕΝΑ:

Γαβριήλ Αβραμίδης

Βλάσης Αγτζίδης

Γιώργος Ατζαμίδης

Μαρία Βεργέτη

Γιώργος Ζαφειρίδης

Γιώργος Ιακώβου

Διονύσης Καλαμβρέζος

Κούλα Κασιμάτη

Τάσος Κυριακίδης

Βασίλης Κύρκος

Ιωάννης Μάζης

Χρήστος Μαχαιρίδης

Ερμής Μουρατίδης

Αγγελική Μυρωνίδου

Αρτεμης Ξανθοπούλου

- Κυριακού

Εύα Παπαδάτου

Νεοκλής Σαρρής

Χριστόφ. Σοφιανίδης

Θέμος Στοφορόπουλος

Αχιλλέας Τσεπίδης

Κώστας Φωτιάδης

ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ:

- Οι θέσεις των Ομοσπονδιών των Ελλήνων του Πόντου
- Κείμενα του Νίκου Καζαντζάκη και του Σάββα Κανταρτζή
- Το ποίημα "Πάρθεν" του Κ. Καβάφη

ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ:

- ΕΤΑΙΡΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ: "ΟΡΙΖΩΝ" - ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

ΝΙΚΗΣ 50Α - ΑΘΗΝΑ Τηλ.: 32 24 509 - 32 22 054
FAX: 3252285

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ: Γεο. Αποστολάτου: Προσφορά μνήμης.

• ΧΡΕΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ του Μιχάλη Τσιδεμίδα	12
• ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ του Γιάννη Μαρίνου.....	13
• ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ του Βλάση Αγτζίδα	17

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ ΑΠΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ.
ΟΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΕΙΣ ΩΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΠΙΣΤΡΕΦΕΙ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΑΣ.

“Πως βρέθηκαν οι Έλληνες στην Υπερκαυκασία”. της Αρτεμης Ξανθοπούλου - Κυριακού	25
Η αφύπνιση του Καυκάσου και το ελληνικό εθνικό κίνημα την περίοδο 1917-1921 του Βλάση Αγτζίδα	31
Από το Καρς στο Μακρονήσι της Αγγελικής Μυρωνίδου	50
Το ελληνικό ολοκαύτωμα του Πόντου του Βλάση Αγτζίδα.....	51
Η άγνωστη γενοκτονία του Χρήστου Μαχαιρίδη	64
“Πάρθεν” του Κ. Καβάφη	71
Μια συγκλονιστική ιστορία του Σάββα Κανταρτζή	72
Γενοκτονία και τουρκικό καθεστώς του Θέμου Στοφορόπουλου	75
Η ιστορία επιστρέφει και στην Τουρκία του Νεοκλή Σαρρή	79
Το αρμενικό ζήτημα του Ιωάννη Θ. Μάζη.....	92
Η Τουρκία φοβάται τον ποντιακό ελληνισμό του Γαβριήλ Αβραμίδα	107

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ. ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΤΑΛΙΝΙΣΜΟ. Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΠΕΡΕΣΤΡΟΙΚΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ.

Η ελληνική πολιτισμική ανάπτυξη στην ΕΣΣΔ τον μεσοπόλεμο και οι διώξεις κατά των Ελλήνων από το σοβιετικό καθεστώς του Βλάση Αγτζίδη	111
Οι διώξεις μέσα από τα Σοβιετικά αρχεία του Κώστα Φωτιάδη	125
Οι απογραφικές απάτες για τους Έλληνες της πρώην ΕΣΣΔ του Βλάση Αγτζίδη	136
Η συλλογική ταυτότητα των Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση της Μαρίας Βεργέτη	139
Περεστρόικα και Αναγέννηση των Ελλήνων Το Συνέδριο της Αυτονομίας του Βλάση Αγτζίδη	145
Το ποντιακό θέατρο εκείθεν του Αιγαίου του Ερμή Μουρατίδη	161

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ.

Ο απολογισμός της κατάρρευσης της ΕΣΣΔ και οι συνέπειες στην ελληνική μειονότητα του Βλάση Αγτζίδη	175
Ακόμα και το Αζερμπαϊτζάν μπορούμε να επηρεάσουμε του Γιώργου Ζαφειρίδη	215
Σκέψεις για τον ελληνισμό της πρώην Σοβιετικής Ένωσης του Γιώργου Ατζαμίδη	217
Τα προβλήματα των Ελλήνων στο Καύκασο και η ακατανόητη στάση της Αθήνας του Αχιλλέα Τσεπίδη	220
Μια προσπάθεια στήριξης των Ελλήνων Ομογενών της Αζοφικής του Βασιλείου Κύρκου	222
Τα ελληνικά μέσα μαζικής επικοινωνίας στην πρώην ΕΣΣΔ του Βλάση Αγτζίδη	227

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.
Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΑΜΠΧΑΖΙΑΣ.

“Sukhumi Delendum Est!” - Οι σφαγές στην Αμπχαζία των Ελλήνων Ποντίων του Β. Αγτζίδη	235
Που οφείλονται οι σφαγές στην Αμπχαζία Η γεωργιανή άποψη του Rizmak Gordeziani	249
Η αμπχάζικη άποψη του Yiouri Voronof	251
Μικρό χρονικό της επιχείρησης “Χρυσόμαλλο Δέρας” του Διονύση Καλαμβορέζου	253
“Ο Καύκασος” από το βιβλίο “Αναφορά στον Γκρέκο” του Νίκου Καζαντζάκη	259
Η παλινοστέση των Ποντίων. Πως πρέπει να στηριχθεί ο ελληνισμός. του Γ. Ιακώβου	265
Τα κύματα μαζικής μετακίνησης Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση στην Ελλάδα της Μαρίας Βεργέτη	268
Τα παράπονα των προσφύγων του Συλλόγου Ποντίων Προσφύγων Σαππών	276
Δεν σκοτώνουν τα άλογα όταν γεράσουν (πρόσφυγες γ' ηλικίας) της Εύας Παπαδάτου	278
Οι νεοπρόσφυγες, οι ύαινες και οι χαμένες ευκαιρίες του Χριστόφορου Σοφιανίδη	282
Το ελληνικό Brain Drain του Βλάση Αγτζίδη	287
Συμπεράσματα μιας έρευνας της Κούλας Κασιμάτη	289
Το Ποντιακό Ζήτημα σήμερα Οι θέσεις των Ομοσπονδιών των Ελλήνων του Πόντου	292
Βιβλιογραφική περιπλάνηση στον ελληνισμό του Πόντου του Τάσου Κυριακίδη	298
Εν κατακλείδι: Το τέλος της “Νέας Τάξης Πραγμάτων” του 1922 του Βλάση Αγτζίδη	31

Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

ΜΑΡΙΑ ΒΕΡΓΕΤΗ Δρ, Κοινωνιολογίας

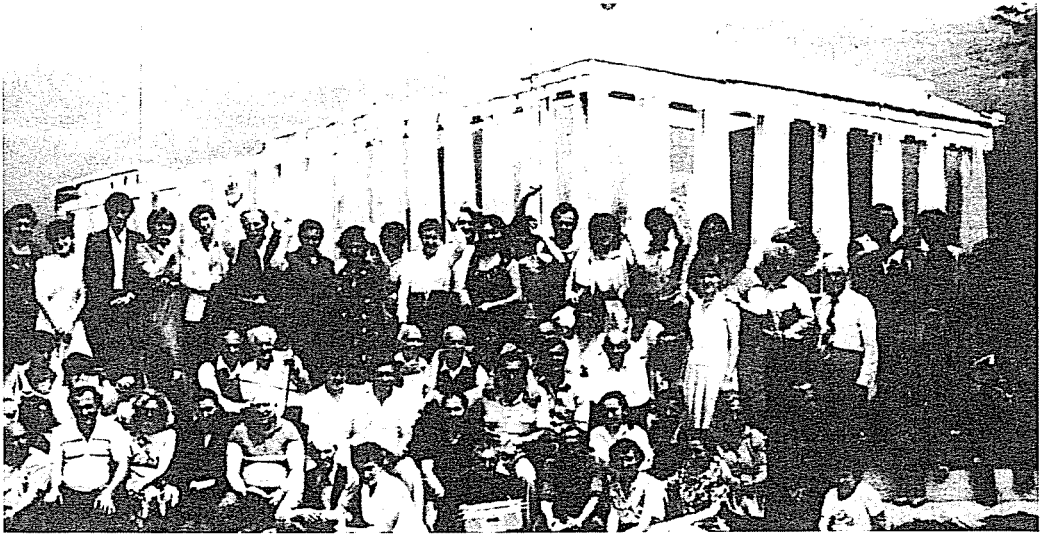
Στην πρώην Σοβιετική Ένωση η ελληνική εθνική ταυτότητα των Ποντίων διατηρήθηκε ισχυρή. Στην περίοδο της λενινιστικής αντιμετώπισης των εθνοτήτων αλλά και στην περίοδο της περestroίκα, το σοβιετικό κράτος παρείχε ουσιαστική βοήθεια για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης των εθνοτήτων και των διακριτικών μεταξύ τους πολιτισμικών προτύπων. Αλλά ακόμη και στα δύσκολα χρόνια των σταλινικών διώξεων, όταν εξασθένησε η ιστορική μνήμη η σχετική με τα γεγονότα στο Μικρασιαστικό Πόντο, η Ελλαδολατρεία που διακατείχε την οικογένεια μεταβιβαζόταν ταυτόχρονα με την ταυτότητα ως συναίσθημα ταύτισης και ως δράση-αλληλεγγύη των Ελλήνων στον διαφορετικό απ' αυτούς κοινωνικό περίγυρο.⁽¹⁾

Στον ελλαδικό χώρο οι Έλληνες Πόντιοι από την πρώην Σοβιετική Ένωση διαπιστώνουν ότι εκτός από Έλληνες είναι και Πόντιοι.⁽²⁾ Η δήλωση "Είμαι Πόντιος" χορηγεί νέα ταυτότητα, αποτελεί στοιχείο διαφοροποίησης από τον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο που αποτελείται από Έλληνες. Η ίδια δήλωση στην πρώην Σοβιετική Ένωση δεν εκπληρεί την ίδια κοινωνική λειτουργία αυτοορισμού, επειδή εκεί το στοιχείο διαφοροποίησης είναι το "Είμαι Έλληνας" και το "Είμαι Πόντιος" μπορεί να αναφερθεί μόνο ως ταυτόσημό του.

Το γεγονός της μετανάστευσης αποτελεί αιτία διαμόρφωσης της συλλογικής ποντιακής ταυτότητας στον ελλαδικό χώρο. Οι Έλληνες αυτοί, οι οποίοι υπό δυσμενείς συνθήκες, διατήρησαν την ελληνικότητά τους στην πρώην Σοβιετική Ένωση διαπιστώνουν πραγματοποιώντας το παραδοσιακό "όνειρο του ερχομού στην Ελλάδα" ότι η νεοελληνική γλώσσα δεν είναι η δική τους ποντιακή διάλεκτος και το ότι αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα που τους διαφοροποιούν από τον υπόλοιπο ελληνικό πληθυσμό. Ουσιαστική βοήθεια παρέχουν μόνο οι συγγενείς και οι φίλοι κοντά στους οποίους πραγματοποιείται συνήθως η εγκατάσταση. Οι δηλώσεις που παρουσιάζονται στη συνέχεια είναι χαρακτηριστικές. Προέρχονται, από εμπειρική έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1989. Οι ερωτώμενοι ήταν Πόντιοι μετανάστες της περιόδου 1965-1987. Η συντριπτική τους πλειονότητα ανέφερε περίοδο δύο με τεσσάρων ετών, στην οποία κυρίαρχα ήταν τα συναισθήματα κοινωνικής απομόνωσης και αδυναμίας ανεύρεσης διόδων απόκτησης ουσιαστικής βοήθειας στην προοπθεία επίλυσης των πολλαπλών προβλημάτων ένταξης στην ελλαδική κοινωνία.

"Εμείς στο Καζαχστάν λέγαμε ότι είμαστε Ρωμαίοι και οι άλλοι μας έλεγαν Γκρεκ, Έλληνες δηλαδή. Ο πατέρας μου, που είχε γεννηθεί στην Τραπεζούντα, και μετά βρέθηκε στον Καυκάσο, και μετά στο Καζαχστάν, μιλούσε όπως και όλοι οι μεγάλοι για την πατρίδα, την Ελλάδα. Το όνειρό μας ήταν να έρθουμε στην Ελλάδα. Ο πατέρας μου μάλιστα, αρνήθηκε βοήθεια που θέλησαν να του δώσουν οι αρχές, παρά το ότι την εποχή εκείνη ζούσαμε κάτω από άθλιες συνθήκες, επειδή φοβήθηκε μήπως τον δεσμεύσουν και δεν μπορούσαμε με την πρώτη ευκαιρία να φύγουμε για την Ελλάδα".

"Στο Καζαχστάν έλεγα ότι είμαι Ρωμαίος. Εδώ τον πρώτο καιρό έλεγα ότι είμαι Έλληνας. Αμέσως όμως με ρωτούσαν "Τι Έλληνας είσαι; Από που είσαι; Απαντούσα "Από την Σοβιετική Ένωση". "Πόντιος είσαι" μου έλεγαν αμέσως μετά. Μετά από λίγο καιρό άρχισα και εγώ να λέω ότι είμαι Πόντιος. Πάντως από την αρχή καταλάβαινα ότι δεν οφειλόταν μόνο στο ότι ήρθα από τη Σοβιετική Ένωση που με έλεγαν Πόντιο. Από εκεί έρχονται και άλλοι Έλληνες, που δεν είναι Πόντιοι. Ήταν και η προφορά μου και το ότι δεν μιλούσα καλά τη γλώσσα που μιλούσαν εδώ, μιλούσα κυρίως ποντιακά".

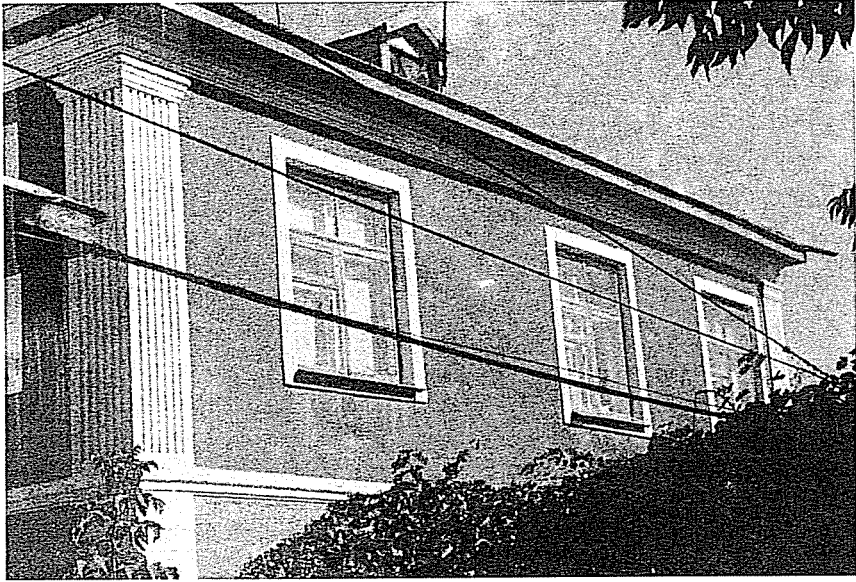

Το όνειρό τους λέγεται Ελλάδα. Και επειδή τα “σιδηρά παραπετάσματα” δεν τους επέτρεψαν να γνωρίσουν από κοντά το όνειρο, έφτιαξαν τον δικό τους Παρθενώνα! Τον ζωγράρισαν σε ένα τεράστιο ταμπλώ. Ανέστησαν τον Παρθενώνα χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από την Αττική και βρέθηκαν μ’ αυτόν τον τρόπο για λίγες ώρες κοντά στην αγαπημένη τους Ελλάδα! Έτσι γιόρταζαν οι Έλληνες την εθνική γιορτή της 25ης Μαρτίου. Εκεί στο ορεινό Ντμανσί της Γεωργίας, ενώ στο μητροπολιτικό κέντρο οι παρελάσεις και οι μονότονες επετειακές ομιλίες είχαν αρχίσει να κουράζουν και, κυρίως, οι επίσημοι ομιλητές διακατέχονταν από γενική αμνησία γι’ αυτόν τον υπέροχο ελληνισμό της τότε Σοβιετικής Ένωσης.

"Τα πρώτα χρόνια ήταν πολύ δύσκολα. Στο Καζαχστάν λέγαμε ότι είμαστε Ρωμαίοι και έπρεπε να έρθουμε στην πατρίδα μας. Ήρθαμε εδώ και μας έλεγαν Πόντιους. Για τον Πόντο δεν ήξερα τίποτα όταν ήρθα, εκτός από το ότι οι ελληνικές οικογένειες κατάγονταν από τον Πόντο. Μόνο μια συμμαθήτριά μου, που είχε έρθει τουρίστρια στην Ελλάδα, όταν γύρισε στο Καζαχστάν μου είπε ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα σ' εμάς και στους Έλληνες της Ελλάδας, μιλάνε διαφορετικά, και εμάς μας λένε Πόντιους και εκείνους Ντόπιους. Εδώ ήμουν πολύ άσχημα. Πήγαινα σε νυχτερινό γυμνάσιο και δούλευα την ημέρα σε τυπογραφείο για να βοηθήσω την οικογένειά μου. Οι γονείς μου δεν μου είπαν να δουλέψω, αλλά και εγώ και ο αδερφός μου το είδαμε σαν την μόνη λύση για να βοηθηθεί η οικογένεια. Στενοχωριόμουν πολύ γιατί δεν καταλάβαινα, γιατί να τα περνάω όλα αυτά, γιατί είμαστε στη Σοβιετική Ένωση αφού η "Ελλάδα είναι η πατρίδα μας", γιατί μας λένε Πόντιους; Οι συγγενείς μας και άλλοι Πόντιοι από τη Σοβιετική Ένωση, που είχαν έρθει χρόνια νωρίτερα, μας έλεγαν ότι εμείς περάσαμε χειρότερα, δεν είχαμε κανένα, εσείς έχετε εμάς, αλλά δεν μπορούσαν να με παρηγορήσουν. Μόνο όταν γνώρισα κάποια παιδιά και μου είπαν την ιστορία μας από τον Πόντο και ότι πρέπει να είμαστε υπερήφανοι γι' αυτή άρχισα να αισθάνομαι καλύτερα. Εκεί στο Καζαχστάν δεν υπήρχε ελληνικό σχολείο να μας πει την ιστορία μας, ούτε ελληνικός σύλλογος υπήρχε, ούτε η οικογένειά μου ήξερε το πώς βρεθήκαμε στη Γεωργία".

Οι Πόντιοι από τη Σοβιετική Ένωση μεταναστεύουν εθελουσίως στο ελληνικό κράτος. Αλλά όταν φεύγουν από τη Σοβιετική Ένωση στις δεκαετίες του 1960, του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980, φεύγουν από ένα κράτος και από μια κοινωνία στην οποία έχουν μια ικανοποιητική

κοινωνική θέση, εργασία και δωρεάν ιατρική περίθαλψη. Στην Ελλάδα τοποθετούνται αμέσως στη θέση των οικονομικά και κοινωνικά ασθενέστερων στρωμάτων. Ταυτόχρονα πρέπει να προσαρμοστούν στις εργασιακές σχέσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Τα χρόνια που ακολούθησαν, οι περισσότεροι εργάζονται ως εργάτες, ανεξαρτήτως από το εκπαιδευτικό τους επίπεδο από την επαγγελματική τους πείρα, κυρίως λόγω των προβλημάτων γλώσσας και της αδυναμίας αντιστοιχίας των πτυχίων ορισμένων ειδικοτήτων. Δεν υπάρχει κρατική βοήθεια, το ελληνικό κράτος δεν τους παρέχει το προσδοκόμενο συναίσθημα οικονομικής ασφάλειας. Στην προσπάθεια επίλυσης των πολλαπλών προβλημάτων ένταξης στην ελλαδική κοινωνική δομή, διαπιστώνουν ότι η ουσιαστική βοήθεια προέρχεται από τους "δικούς τους ανθρώπους", που δεν είναι όλοι οι ομοεθνείς τους, οι Έλληνες γενικά, αλλά οι άλλοι Πόντιοι. Αναπτύσσεται μ' αυτό τον τρόπο ένας ιδιαίτερος δεσμός μεταξύ των ατόμων με κοινή γεωγραφική καταγωγή.

Τυπικό ελληνικό σπίτι της Κεντρικής Ασίας. Οι Πόντιοι μετέφεραν μαζί τους και την αρχιτεκτονική τους. Αξιο παρατήρησης είναι το γεγονός της εισδοχής νεοκλασικών στοιχείων στη λαϊκή αρχιτεκτονική, η οποία διατηρήθηκε μέχρι το 1970.

Παράλληλα όμως, παρουσιάζεται σε τμήμα του πληθυσμού η τάση για πλήρη αφομοίωση στην περιβάλλουσα κοινωνία. Στην περίπτωση αυτή τα διακριτικά χαρακτηριστικά της ποντιακής ταυτότητας αντιμετωπίζονται ως χαρακτηριστικά προσφυγικής ταυτότητας και η κοινωνική άνοδος θεωρείται ότι προϋποθέτει την απώλεια της ποντιακής ιδιαιτερότητας. Είναι άγνωστο ποιο ποσοστό του πληθυσμού διατηρεί αυτή την τάση σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του και τη μεταβιβάζει στη δεύτερη γενιά. Σύμφωνα όμως με τις απαντήσεις ατόμων που παρουσίασαν αυτή την τάση, σχεδόν όλοι επέλεξαν τελικά την ποντιακή ιδιαιτερότητα, γιατί αποτελούσε αναπόσπαστο στοιχείο της ατομικής ταυτότητας. Απλώς, τα πρώτα χρόνια που βίωναν διαδικασίες του "Ποιός είμαι τώρα", το κενό της ιστορικής μνήμης και η χαμηλή κοινωνική θέση τους στερούσαν το συναίσθημα της προ-

σωπικής αξίας. Η επιλογή όμως της άρνησης του μέχρι τότε τρόπου ζωής, της μέχρι τότε προσωπικότητάς τους, προκαλούσε επίσης δυσάρεστα συναισθήματα. Γι' αυτό, οι πρώτες ενέργειες άλλων Ποντίων με σκοπό την ενημέρωσή τους για την ιστορική πορεία του ποντιακού ελληνισμού, για την κοινωνική άνοδο των Ποντίων από το Μικρασιαστικό Πόντο και για την ευρεία αποδοχή στοιχείων της ποντιακής ιδιαιτερότητας, τα οποία προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως παραδείγματος χάρη η μουσική και οι χοροί, οδήγησαν στην εκ νέου εκδήλωση της ποντιακής ιδιότητας της ατομικής ταυτότητας. Οι ακόλουθες δύο δηλώσεις αποτελούν παραλλαγές των απαντήσεων των ερωτωμένων της κατηγορίας αυτής:

"Τα πρώτα δύο χρόνια πίστευα ότι πρέπει να ξεχάσω ότι είμαι Πόντιος, να αφομοιωθώ, να γίνω σαν όλους τους άλλους Έλληνες, γιατί ούτε Πόντιο δεν με έλεγαν, Ρώσο με φώναζαν. Όλα αυτά με μείωναν, αλλά ήταν πολύ δύσκολο να τους εξηγήσω πως είμαι Έλληνας, οι γνώσεις ήταν περιορισμένες. Μετά όμως άρχισα να μαθαίνω την ιστορία μας από άλλους Πόντιους, που με βοήθησαν να καταλάβω ότι δεν είναι ντροπή να είμαι Πόντιος, το αντίθετο μάλιστα".

"Τον πρώτο καιρό εδώ κατάλαβα ότι τους Πόντιους τους θεωρούσαν κατώτερους. Αυτό μου φαινόταν παράξενο και άδικο, αλλά στην δουλειά έλεγαν και ποντιακά ανέκδοτα και ντροπέμπον που είμαι Πόντιος. Με στενοχωρούσε πολύ που με έλεγαν και Ρώσο και δεν μπορούσα να εξηγήσω το γιατί εμείς οι Πόντιοι είμαστε Έλληνες. Σιγά - σιγά όμως, μετά από κάποιες συζητήσεις και διαβάζοντας κάποια βιβλία άρχισα να μαθαίνω για τον Πόντο, άρχισα να μαθαίνω ότι έχουμε και εμείς ρίζες και ότι οι ρίζες αυτές είναι ελληνικές. Μετά απ' αυτά άρχισα να ασχολούμαι και να μου αρέσουν εκδηλώσεις που δεν μ' ενδιέφεραν μέχρι τότε, όπως ο χορός και το τραγούδι".

Το κοινωνικό περιθώριο είναι πιο οδυνηρό από το οικονομικό. Η ελλαδική κοινωνία των δεκαετιών 1960 και 1970 είναι εξαιρετικά επιφυλακτική με τους μετανάστες από τη Σοβιετική Ένωση, αγνοεί την ιστορική πορεία τους και τους θεωρεί άτομα με συγκεκριμένα πολιτικά φρονήματα. Η ακόλουθη δήλωση είναι χαρακτηριστική:

"Τότε ήταν δικτατορία, άλλοι μας θεωρούσαν αριστερούς γιατί ήρθαμε από εκεί και δεν ήθελαν ούτε να μας βλέπουν, και άλλοι μας έλεγαν ότι εκεί ήταν όλα καλά, γιατί ήρθατε;"

Ο συνήθης χαρακτηρισμός που τους απευθύνουν είναι το "Ρώσοι". Ακόμη όμως και όταν δεν λέγεται με σκοπό προσβολής, αλλά ως δηλωτικός προέλευσης, προκαλεί δυσάρεστο συναίσθημα στο άτομο που ποτέ δεν αισθάνθηκε Ρώσος, ακόμη και αν είχε σοβιετική υπηκοότητα. Οι δύο δηλώσεις που ακολουθούν είναι αντιπροσωπευτικές του τρόπου αντιμετώπισης των μεταναστών:

"Οι άνθρωποι εδώ δεν ήταν και δεν είναι ακόμη και σήμερα ενημερωμένοι για το ποιοι είναι οι Πόντιοι. Στη δουλειά είχα πρόβλημα με τη γλώσσα, είχα και κάποιους να μου λένε ότι είμαι Ρώσος. - Γιατί είσαι Έλληνας; Αφού γεννήθηκες και μεγάλωσες εκεί, είσαι Ρώσος". Πολύ στενοχωριόμουν. Εγώ και ο πατέρας μου και ο παππούς μου και ο προπάππους μου όλοι Έλληνες είμαστε. Δεν ήρθαμε νωρίτερα στην Ελλάδα γιατί δεν το επέτρεπαν οι συνθήκες. Εκεί κανείς δεν μας είπε Ρώσους και να μας το λένε εδώ; Υπήρχαν και άλλοι που με έλεγαν Μπρέζνιεφ, τότε ήταν πρόεδρος ο Μπρέζνιεφ. Δηλαδή αν κάποιος είχε έρθει από την Σοβιετική Ένωση χαρακτηριζόταν κομμουνιστής, είτε ήταν είτε δεν ήταν".

"Εμείς περάσαμε πολύ άσχημα στην εξορία, και πριν την εξορία με όλα τα μέτρα που ίσχυαν για τους κατόχους ελληνικών διαβατηρίων. Τελικά καταφέραμε να έρθουμε στην πατρίδα, και εδώ υπήρχαν άνθρωποι, και ήταν Έλληνες αυτοί οι άνθρωποι που μας έλεγαν ότι είναι ωραία η Σοβιετική Ένωση και ότι εμείς φύγαμε από το δίκαιο κράτος. Όσοι μου τα έλεγαν αυτά ήταν αριστεροί. Στενοχωριόμουν αλλά και νευρίαζα, γιατί αυτοί δεν ήξεραν τίποτα και δεν πίστευαν εκείνα που έζησα. Τους έλεγα λοιπόν να πάνε να ζήσουν αυτοί στο ωραίο κράτος και να με αφήσουν εμένα ήσυχο στο άσχημο".

Οι Πόντιοι μετανάστες της περιόδου από το 1988 μέχρι σήμερα αντιμετωπίζουν επίσης σημαντικά προβλήματα ένταξης. Έχουν οξύτατο στεγαστικό πρόβλημα, δυσκολία επικοινωνίας στη νε-

οελληνική, η οποία λειτουργεί ανασταλτικά στην προσαρμογή των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα και στην εξεύρεση εργασίας των ενηλίκων, είναι δύσκολη ή ανέφικτη η αντιστοιχία συγκεκριμένων ειδικοτήτων των πτυχιών τους προς τα πτυχία των ελληνικών Α.Ε.Ι., δεν πραγματοποιείται μεταφορά των ασφαλιστικών τους δικαιωμάτων από την πρώην Ε.Σ.Δ.Δ. Παρά τον κρατικό σχεδιασμό παρατηρείται αδυναμία άσκησης κρατικής πολιτικής που θα επιλύσει σε σύντομο χρονικό διάστημα τα προβλήματά τους.

Στη δεκαετία του 1980 η προκατάληψη της κοινωνίας προς τους Πόντιους από τη Σοβιετική Ένωση υποχωρεί σταδιακά, ως αποτέλεσμα της ενημέρωσης της κοινής γνώμης για τα πολιτισμικά πρότυπα και την ιστορία του ποντιακού ελληνισμού.

Και το πιο μικρό και ασήμαντο στοιχείο που θυμίζει Ελλάδα αναδεικνύεται στην κοινωνική ζωή και ενσαρκώνει την αντίσταση στο ολοκληρωτικό σύστημα. Στη φωτογραφία είναι ένα προσκλητήριο γάμου της Αλεξάνδρας και του Κωνσταντίνου.

Πρέπει να γίνει μια σύντομη αναφορά στη συλλογική ποντιακή ταυτότητα, όπως αυτή παρουσιάζεται στον ελλαδικό χώρο από τις αρχές του αιώνα μέχρι σήμερα. Η ταυτότητα αφορά τον ποντιακό ελληνισμό που κατέφυγε στο ελληνικό κράτος από το Μικρασιατικό Πόντο και από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Αποτελεί δυναμικό φαινόμενο που αναπροσαρμόζεται συνεχώς στο πλαίσιο της σχέσης της ομάδας με τον κοινωνικό της περίγυρο. Η ποντιακή ταυτότητα εκφράζει μια κοινωνικοψυχολογική αίσθηση ταύτισης που πηγάζει όχι μόνο από το κοινό παρελθόν αλλά και από τον ιδιαίτερο τρόπο ένταξης και σχέσης της ομάδας σε επίπεδο οικονομικό, πολιτισμικό και ιδεολογικό με την ευρύτερη ελληνική εθνική ομάδα. Στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας των Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση που καταφεύγουν από τη δεκαετία του 1960 μέχρι σήμερα στον ελλαδικό χώρο συμβάλλουν αποφασιστικά δύο παράγοντες: η δημιουργία βαθύτερης ιστορικής συνείδησης, που τους συνδέει με τους υπόλοιπους Ποντίους του ελλαδικού χώρου και οι αλλαγές που συνεπάγεται η μετανάστευση. Παρά το ότι η ψυχολογική ταύτιση που εκφράζει την πον-

τιακή ταυτότητα αφορά τους Έλληνες από τον Πόντο και όχι όλους τους Έλληνες, παραμένει αναφορά στην ελληνική ομάδα ως "το έθνος μας", και "οι δικοί μας". Η ποντιακή ταυτότητα λειτουργεί ως αναπόσπαστο τμήμα της ευρύτερης ελληνικής εθνικής ταυτότητας και εκφράζει τάση συσπείρωσης. Η ιστορική και μελλοντική ταύτιση με την ομάδα αφορά όλο το ελληνικό έθνος, τμήμα του οποίου αποτελούν οι Πόντιοι. ⁽³⁾

1. Βλ. Μαρία Κ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα: Διαδικασίες Διαμόρφωσης μιας Εθνοτοπικής Ταυτότητας* (Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1994), σελ. 128, 277-278.
2. Οι πληροφορίες για τη συλλογική ταυτότητα των Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση στον ελλαδικό χώρο προέρχονται από εμπειρική έρευνα, που πραγματοποιήθηκε το 1989 στο πλαίσιο διδακτορικής διατριβής της Μαρίας Βεργέτη, "Εθνοτοπική Ταυτότητα: Η Περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου", (Αθήνα: Πάντειον Πανεπιστήμιο, 1993).
3. Για την ποντιακή ταυτότητα στον ελλαδικό χώρο βλ. Μαρία Κ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα: Διαδικασίες Διαμόρφωσης μιας Εθνοτοπικής Ταυτότητας*, ό.π.

ΤΑ ΚΥΜΑΤΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗΣ ΠΟΝΤΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΑΡΙΑ ΒΕΡΓΕΤΗ, Δρ. Κοινωνιολογίας

Το πρώτο κύμα μαζικής μετανάστευσης Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση προς την Ελλάδα παρατηρείται από το 1918 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920, και κυρίως από το 1921 μέχρι το 1923. Αποτελείται από τους πρόσφυγες από το Μικρασιατικό Πόντο, που είχαν καταφύγει στη Σοβιετική Ένωση λόγω των διωγμών των Νεοτούρκων εναντίον τους την περίοδο 1914-1924, αλλά και από Πόντιους μονίμως εγκατεστημένους στις περιοχές της Υπερκαυκασίας (σημερινές δημοκρατίες της Γεωργίας, Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν), της Ουκρανίας και της Ρωσίας. Στον ελλαδικό χώρο καταφεύγουν κάτω από την πίεση ιστορικών γεγονότων, όπως η Οκτωβριανή επανάσταση του 1917, η εθνικιστική πολιτική που ασκείται από τους μενσεβίκους στη Γεωργία,⁽¹⁾ η προέλαση του τουρκικού στρατού στον Καυκάσο το 1918⁽²⁾ η βία την οποία η αρμενική κυβέρνηση ασκεί στη στρατολόγησή τους⁽³⁾ και η αποτυχημένη εκστρατεία της Αντάντ στην Ουκρανία εναντίον των μπολσεβικικών στρατευμάτων το 1919.⁽⁴⁾ Οι Έλληνες της Γεωργίας πηγαίνουν στο Βατούμ και από εκεί με πλοία φτάνουν στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, όπου εγκαθίστανται κυρίως στους ποντιακούς οικισμούς της Καλαμαριάς και του Χαρμάν-Κιοϊ.⁽⁵⁾ Επειδή δεν βρίσκουν αμέσως ατμόπλοια μένουν στο Βατούμ κάτω από άθλιες συνθήκες για ένα ολόκληρο χρόνο, με αποτέλεσμα το θάνατο του 1/3 του πληθυσμού ήδη στο Βατούμ.⁽⁶⁾

Άθλιες είναι και οι συνθήκες μεταφοράς και οι συνθήκες απολύμανσης στις καραντίνες Καράμπουρνου της Θεσσαλονίκης, με αποτέλεσμα νέους θανάτους.⁽⁷⁾ Αλλά και η διαβίωση στους συνοικισμούς Καλαμαριάς και Χαρμάν-Κιοϊ της Θεσσαλονίκης είναι πολύ δύσκολη. Η θνησιμότητα φτάνει το 13%, δηλαδή το 46% των Ελλήνων του Πόντου που έρχεται από το Βατούμ πεθαίνει ή στο Βατούμ ή στη Θεσσαλονίκη.

Ο ελληνοποντιακός πληθυσμός από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. που εγκαθίσταται στο ελληνικό κράτος στη δεκαετία του 1920 βιώνει παρόμοια πορεία ένταξης με τους Πόντιους πρόσφυγες από το Μικρασιατικό Πόντο. Ο συνολικός αριθμός των Ποντίων προσφύγων από το Μικρασιατικό Πόντο και από την πρώην Σοβιετική Ένωση, οι οποίοι καταφεύγουν στο ελληνικό κράτος στην περίοδο 1918-1930 υπολογίζεται περίπου σε 400.000.⁽⁸⁾ Σύμφωνα με την πληθυσμιακή απογραφή του 1928, η οποία παρουσιάζεται στη στατιστική επετηρίδα της Ελλάδας του 1930, ο αριθμός των Ποντίων προσφύγων ανέρχεται σε 182.169. Στον αριθμό αυτό θα πρέπει να προστεθεί και ο αριθμός των 47.091 προσφύγων που δηλώνουν τόπο καταγωγής τον Καυκάσο. Ο συνολικός αριθμός των 229.260 απόμων είναι μικρότερος του πραγματικού, κυρίως γιατί παρατηρήθηκε ιδιαίτερα υψηλή θνησιμότητα στη διάρκεια των πρώτων μετά τον εκπατρισμό χρόνων. Στην περίοδο 1923 με 1925 αντιστοιχούσαν τρεις θάνατοι προς μια γέννηση.⁽⁹⁾ Σύμφωνα με την Κοινωνία των Εθνών σε ορισμένες περιοχές της χώρας το 20% των προσφύγων πέθανε τον πρώτο χρόνο.⁽¹⁰⁾ Επιπλέον, στην περίοδο 1922-1928 αρκετοί πρόσφυγες μετανάστευσαν από την Ελλάδα προς άλλες χώρες. Στην απογραφή του 1928 αριθμός προσφύγων από τον Πόντο έχουν καταγραφεί ως πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία ή τη Θράκη.⁽¹¹⁾

Η μεταναστευτική ροή από την πρώην Σοβιετική Ένωση προς την Ελλάδα συνεχίστηκε και μετά την δεκαετία του 1920 με σημαντικές σε χρονική διάρκεια διακοπές, αλλά και με μεγάλα μετα-

ναστευτικά κύματα, από τα οποία τα σημαντικότερα παρουσιάστηκαν το 1939, το 1965 και από το 1988 μέχρι σήμερα.

Το δεύτερο μεγάλο κύμα μετανάστευσης Ποντίων από την τότε Σοβιετική Ένωση προκαλείται από τις διώξεις σημαντικού τμήματος του πληθυσμού στην περίοδο 1937-1939. Το κύμα του 1939 κατευθύνεται στους τόπους εγκατάστασης των Ποντίων προσφύγων της δεκαετίας του 1920, δηλαδή σ' όλη την επικράτεια του ελληνικού κράτους. Περίπου 20.000 Ελληνίδες και παιδιά μεταναστεύουν από τη Σοβιετική Ένωση στην Ελλάδα το 1938.⁽¹²⁾

Ο μικρός Βασίλης στους ώμους του παππού του Ανδρέα. Η 4η και η 2η γενιά των Ελλήνων προσφύγων του '22 από τον Καύκασο (Ποντοκαυκασίων) στο Κιλκίς.

Στα χρόνια που ακολουθούν περιορισμένος αριθμός οικογενειών κατορθώνει να πάρει άδεια μετανάστευσης προς την Ελλάδα, γιατί η έξοδος από τη Σοβιετική Ένωση είναι ουσιαστικά απαγορευμένη. Από το 1946 μέχρι το 1948 έρχονται λίγες οικογένειες. Οι οικογένειες που κατορθώνουν να αποκτήσουν άδεια μετανάστευσης το 1946 είναι κάτοικοι της δημοκρατίας του Καζαχστάν, και όσες κατορθώνουν να πάρουν άδεια το 1948 είναι κάτοικοι της πόλης Κοκάν του Ουζμπεκιστάν.⁽¹³⁾ Το 1957 εκατό οικογένειες από την κεντρική Ασία εγκαθίστανται στη Νέα Βίγλα της Αρτας.⁽¹⁴⁾

Από το 1965 μέχρι το 1967 παρουσιάζεται νέο μεταναστευτικό κύμα από την κεντρική Ασία, το οποίο λόγω της επιβολής δικτατορικού καθεστώτος στην περίοδο 1967-1974 διακόπτεται, και συνεχίζεται μετά τη μεταπολίτευση. Το 1971 έρχεται περιορισμένος αριθμός οικογενειών από την πόλη Κεντάου του Καζαχστάν. Τόπος εγκατάστασης των οικογενειών που έρχονται στο ελληνικό κράτος στην περίοδο 1965-1988 είναι το πολεοδομικό συγκρότημα Αθήνας-Πειραιά, εκτός από πε-

ριορισμένο αριθμό οικογενειών, που εγκαθίστανται κοντά σε συγγενείς τους στη βόρεια Ελλάδα.⁽¹⁵⁾ Η έλλειψη κρατικής βοήθειας αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την οικονομική περιθωριοποίηση των Ποντίων αυτών, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια.⁽¹⁶⁾

Η συγκλονιστικότερη ίσως περίπτωση εγκλωβισμού στην κοινωνική θέση των οικονομικά ασθενέστερων είναι η περίπτωση των ποντιακών οικογενειών που εγκαθίστανται το 1965 προσωρινά στο Λαύριο και τελικά παραμένουν στα ίδια ακατάλληλα οικήματα μέχρι σήμερα. Όταν η οικογένεια αυξάνεται, κατασκευές από χαρτόνι προστίθενται στο αρχικό οίκημα. Οι χάρτινες κατασκευές αργότερα αντικαθίστανται από κατασκευές με καταλληλότερα υλικά. Η περίπτωση του Λαυρίου δείχνει πως ακόμη και προβλήματα της πρώτης γενιάς όπως το στεγαστικό, τα οποία βρίσκουν λύση, έστω και μετά πάροδο αρκετών ετών, εξακολουθούν να υφίστανται σε τμήμα της δεύτερης γενιάς.

Η προσωρινή εγκατάσταση στο Λαύριο διαρκεί είκοσιπέντε χρόνια.

Δυσπιστία χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά της ελλαδικής κοινωνίας στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 προς τους Πόντιους από τη Σοβιετική Ένωση. Πολλοί τους αντιμετωπίζουν ως υποστηρικτές του καθεστώτος της τότε Σοβιετικής Ένωσης. Η δύσπιστη μέχρι προκατειλημμένη αντιμετώπιση των Ποντίων από το νέο κοινωνικό τους περίγυρο στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 οφείλεται στην άγνοια της κοινωνίας για την ιστορία του ποντιακού ελληνισμού. Παράλληλα το δικτατορικό καθεστώς της περιόδου 1967-1974 στερεί το δικαίωμα ίδρυσης συλλόγων των νεοφερμένων ή την ουσιαστική λειτουργία των ήδη υπαρχόντων ποντιακών συλλόγων. Οι σύλλογοι θα μπορούσαν να ενημερώσουν την κοινωνία, για το ότι ο ελληνοποντιακός πληθυσμός δεν έχει συγκεκριμένα πολιτικά φρονήματα, αλλά αντιθέτως είναι θύμα των σταλινικών διώξεων. Αποτέλεσμα είναι ο χαρακτηρισμός “Ρώσοι” να αντικαθιστά το “αούτοι” των αρχών του αιώνα. Παρομοίως και άτομα με αριστερές πολιτικές θέσεις αρνούνται να πιστέψουν τις προσωπικές μαρτυρίες για την πορεία του ποντιακού ελληνισμού στη Σοβιετική Ένωση, κυρίως γιατί η εποχή χαρακτηρίζεται από την ανυπαρξία αμφισβήτησης από την κυρίαρχη ιδεολογία της αριστεράς για την οποιαδήποτε επιλογή της ηγεσίας του υπαρκτού σοσιαλισμού. Αυτή η αντιμετώπιση από τον κοινωνικό περίγυρο τοποθετεί τους Πόντιους σ’ ένα κοινωνικό περιθώριο, που ίσως είναι πιο οδυνηρό από το οικονομικό. Τα προβλήματα ένταξης τους δεν είναι αντίστοιχα οποιασδήποτε ομάδας μεταναστών. Υπάρχει η ιδιαιτερότητα της εθελούσιας μετανάστευσης προς ομοεθνές κράτος. Η ελπίδα της μετανάστευσης στο δικό τους κράτος, τους συνόδευε για γενιές στην πορεία των βίαιων εκπατρισμών. Όταν το δικό τους κράτος, και οι δικοί τους άνθρωποι, οι άλλοι Έλληνες, δεν τους παρέχουν το αναμενόμενο συναίσθημα ασφάλειας, τα προβλήματα προσαρμογής είναι ίσως σημαντικότερα οποιασδήποτε άλλης ομάδας μεταναστών.

Το 1985 η άνοδος του **Μ. Γκορμπατσώφ** στη θέση του Γενικού Γραμματέα του Κ.Κ.Σ.Ε. καθορίζει την αρχή της πολιτικής, που δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση του μεταναστευτικού κύματος του 1987, το οποίο παρουσιάζει συνεχή σημαντική αύξηση από το 1988 μέχρι σήμερα. Ειδικότερα, ενώ το 1987 μεταναστεύουν από το σοβιετικό στο ελληνικό κράτος μόνο 527 άτομα, το 1988 ο αριθμός αυτός ανέρχεται σε 1.365, το 1989 σε 6.791, το 1990 σε 13.863, το 1991 σε 11.420, το 1992 σε 8.563 και το 1993 σε 10.926 άτομα.⁽¹⁷⁾

Για να συνοψίσουμε, στις τελευταίες δεκαετίες, και ειδικότερα από το 1965 μέχρι το 1994 εγκαθίστανται στο ελληνικό κράτος περίπου 90.000 Πόντιοι, από τους οποίους οι 30.000 από το 1965 μέχρι το 1988⁽¹⁸⁾ και οι 60.000 από το 1988 μέχρι το 1993.⁽¹⁹⁾ Ο αριθμός των 60.000 είναι μικρότερος του πραγματικού, γιατί αφορά μόνο όσους έρχονται για μόνιμη εγκατάσταση ακολουθώντας όλες τις νόμιμες διαδικασίες. Δεν συμπεριλαμβάνει τα άτομα που έρχονται για προσωρινή διαμονή στο ελληνικό κράτος και τελικά εγκαθίστανται μόνιμα.

Μέχρι το 1988 η συντριπτική πλειονότητα μεταναστεύει κυρίως από τις κεντροασιατικές δημοκρατίες του Καζαχστάν, Ουζμπεκιστάν και Κιργισίας. Αυτό οφείλεται στο ότι σχεδόν όλες οι οικογένειες των Ελλήνων του Πόντου στις δημοκρατίες αυτές διατηρούν ελληνικά διαβατήρια και συνεπώς έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα εξόδου από τη Σοβιετική Ένωση από τους ελληνοπόντιους σοβιετικούς υπηκόους άλλων περιοχών. Η πολιτική της σοβιετικής εξουσίας μετά το 1985 επιτρέπει τη μετανάστευση σε όλο και μεγαλύτερες πληθυσμιακές ομάδες. Σύμφωνα με τα στοιχεία έρευνας που πραγματοποιείται το 1991 στους νομούς Αττικής, Θεσσαλονίκης, Πιερίας, Καβάλας, Δράμας, Ροδόπης και Ξάνθης, από τους μετανάστες της περιόδου 1985-1990 το 51% προέρχεται από τη δημοκρατία του Καζαχστάν, το 29% από τη δημοκρατία της Γεωργίας, το 9% από τη δημοκρατία της Ρωσίας και το 11% από άλλες δημοκρατίες.⁽²⁰⁾

Οι Πόντιοι μετανάστες της περιόδου από το 1988 μέχρι σήμερα αντιμετωπίζουν επίσης σημαντικά προβλήματα ένταξης. Έχουν δυσκολία επικοινωνίας στη νεοελληνική, γεγονός που λειτουργεί ανασταλικά στην προσαρμογή των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα και στην εξεύρεση εργασίας των ενηλίκων, είναι δύσκολη ή ανέφικτη η αντιστοιχία συγκεκριμένων ειδικοτήτων των πτυχιών

τους προς τα πτυχία των ελληνικών Α.Ε.Ι., δεν πραγματοποιείται μεταφορά των ασφαλιστικών τους δικαιωμάτων από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. Τα πρώτα χρόνια η πλειονότητα των νεοφερμένων καταλήγει φτηνό εργατικό δυναμικό, ανεξαρτήτως από το εκπαιδευτικό επίπεδο και από την επαγγελματική πείρα, κυρίως λόγω των προβλημάτων γλώσσας και της αδυναμίας αντιστοιχίας των πτυχίων ορισμένων ειδικοτήτων. Τους χαρακτηρίζει ετεροαπασχόληση, υποαπασχόληση, χαμηλού γοήτρου και χαμηλής αμοιβής εργασία. Συγκριτικά με τον ντόπιο πληθυσμό οι άνεργοι Πόντιοι είναι πολλαπλάσιοι των ντόπιων, υπάρχει μικρή συμμετοχή των γυναικών στην απασχόληση και χαμηλό ποσοστό αυτοαπασχόλησης. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός των Ποντίων είναι αναλογικά πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ελληνικό επειδή περιλαμβάνει άτομα που πριν την προσφυγοποίηση τους ήταν μαθητές ή συνταξιούχοι.

Οι μετανάστες αντιμετωπίζουν οξύτατο στεγαστικό πρόβλημα. Η εγκατάσταση εξακολουθεί να πραγματοποιείται συνήθως κοντά σε συγγενείς και φίλους που τους βοηθούν στην προσαρμογή στο νέο κοινωνικό περιβάλλον. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι η βοήθεια του συγγενικού περιβάλλοντος σταδιακά χάνει την αποτελεσματικότητά της λόγω της αδυναμίας ανταπόκρισης στην επίλυση προβλημάτων, του πολύ μεγάλου πλέον αριθμού συγγενών, που αντιστοιχούν σε κάθε εγκατεστημένη ήδη οικογένεια.

Προσφυγικό σπίτι στον Ασπρόπυργο το 1994. Για τοίχους χρησιμοποίησαν κομμάτια από τα κοντέινερ με τα οποία μετέφεραν την οικοσκευή τους στην Ελλάδα.

Οι προοπτικές για τους μεταναστές του τελευταίου κύματος, όσον αφορά την παροχή κρατικής βοήθειας, είναι πολύ καλύτερες. Το μεγάλο μεταναστευτικό κύμα Ελλήνων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση προς την Ελλάδα και η αναμενόμενη διόγκωσή του θέτει για πρώτη φορά μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή πρόβλημα ένταξης στην κοινωνική δομή του ελλαδικού χώρου μεγάλης ομοεθνούς πληθυσμιακής ομάδας. Αυτό ενεργοποιεί τον κρατικό μηχανισμό, που για δε-

καετίες παρέμεινε αδιάφορος ή εξαιρετικά βραδυκίνητος στα προβλήματα ένταξης των Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Ήδη από το 1987 αρχίζουν μαθήματα νεοελληνικής γλώσσας. Το 1988 - 1989 πραγματοποιείται η πρώτη κρατική έρευνα για τον εντοπισμό των κοινωνικών χαρακτηριστικών και των προβλημάτων ένταξης του πληθυσμού. Στη συνέχεια ανατίθενται άλλες έρευνες σε πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα.⁽²¹⁾ Το 1990 ιδρύεται το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούτων Ομογενών Ελλήνων, το οποίο δημιουργεί κέντρα φιλοξενίας για ολιγοήμερη πρώτη διαμονή και οικισμούς υποδοχής για εξάμηνη παραμονή. Παράλληλα καταβάλλεται προσπάθεια για τη δημιουργία υποδομής για μόνιμη εγκατάσταση. Όμως, τέσσερα χρόνια μετά την ίδρυση του Ίδρυματος, το στεγαστικό πρόβλημα παραμένει οξύ και η βοήθεια που παρέχεται δεν επαρκεί για την ικανοποίηση των αναγκών των μεταναστών.

Το ενδιαφέρον του κράτους έχει ήδη εκδηλωθεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 με ενέργειες όπως η εισαγωγή της ποντιακής ιστορίας στα σχολικά εγχειρίδια, η προβολή από τα κρατικά μέσα ενημέρωσης των διακριτικών πολιτισμικών προτύπων του ποντιακού ελληνισμού όπως παραδείγματος χάρη των ποντιακών χορών, η υποστήριξη των παγκοσμίων ποντιακών συνεδρίων που πραγματοποιούνται το 1985, το 1988 και το 1992. Το 1993 με εντολή του Υπουργείου Εξωτερικών οργανώνεται διάσωση προσφύγων από την πολιορκούμενη από τις στρατιωτικές δυνάμεις των Αμπχαζίων πόλη του Σοχούμ και μεταφορά τους στην Ελλάδα. Όμως οι κακές συνθήκες διαβίωσης αυτών των προσφύγων από την εποχή της διάσωσής τους μέχρι σήμερα δείχνουν την ανεπάρκεια του κρατικού σχεδιασμού και την αδυναμία άσκησης πολιτικής που θα επιλύσει σε σύντομο χρονικό διάστημα τα προβλήματα των προσφύγων.

Όσον αφορά την ελληνική κοινωνία, από τη δεκαετία του 1980 παρατηρείται μείωση της καχυποψίας της προς τους Πόντιους από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Τα τελευταία χρόνια η καθοριστική συμβολή των ποντιακών συλλόγων⁽²²⁾ στην ενημέρωση για την ιστορία και τα προβλήματα των νεοφερμένων καθώς επίσης και η συμβολή των μέσων μαζικής ενημέρωσης στο σκοπό αυτό, οδηγούν σταδιακά στην αποδοχή από την ελληνική κοινωνία. Ακόμη όμως και στη δεκαετία του 1990, η εμμονή της κοινωνίας σε υποτιμητικά για τους Πόντιους ανέκδοτα, που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα σχετικά με τις ικανότητες και την ιδιοσυγκρασία του ποντιακού ελληνισμού, αποτελεί δείγμα της προκατάληψής της εναντίον του πληθυσμού αυτού.

Πηγές

1. Αυτό αφορά σημαντικό τμήμα του ελληνοποντιακού πληθυσμού της Τσάλας, η οποία είναι περιοχή της ορεινής Γεωργίας. Βλ. Θ. Κεσίδη, "Η Εδαφική Διάταξη των Ελλήνων της ΕΣΣΔ", *Νέοι Καιροί: Σοβιετικό Πολιτικό Περιοδικό* 3 (Μάρτης 1989): 38.
2. Η προσάρτηση της περιοχής του Καρς στην τουρκική επικράτεια πραγματοποιείται το 1918. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, *Το χρονικό του Καρς* (Αθήνα: Εκδ. Γκοβόστη, Αχρονολόγητο).
3. Βλ. Γαβριήλ Καραπατάκη, "Υπόμνημα Περί των Κανκασίων Μεταναστών και των Προσφύγων του Πόντου", *Ποντιακή Εστία* 3 (Μάιος - Ιούνιος 1975): 29.
4. Η συμμετοχή της Ελλάδας με 23.000 στρατιώτες στην αποτυχημένη αντιμπολσεβικική εκστρατεία της Αντάντ (Ιανουάριος - Μάιος 1919) έχει καταστροφικές συνέπειες για τις ελληνικές κοινότητες, καθώς χιλιάδες Έλληνες εγκαταλείπουν πανικόβλητοι τα σπίτια τους ακολουθώντας την υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Για τις συνέπειες της εκστρατείας στις ελληνοποντιακές κοινότητες της περιοχής, βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, "Η Ανάπτυξη του Εθνικού Πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922: Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και Τουρκική Αντίδραση", στο Θάνας Βερέμης και Οδυσσέας Δημητράκοπουλος (Επιμ.), *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την Εποχή του*, (Αθήνα: Εκδ. Φιλιππότη, 1980), σελ. 440-441, και Γεώργιο Η. Σακκά, *Η Ιστορία των Ελλήνων της Τριπόλεως του Πόντου* 2η Εκδ. (Αθήναι, 1979), σελ. 218.

5. Βλ. Γαβριήλ Καραπατάκη, 6.π., σελ. 28
6. Για τις συνθήκες διαβίωσης στο Βατούμ βλ. Γαβριήλ Καραπατάκη, 6.π., σελ. 29-30.
7. Βλ. Γαβριήλ Καραπατάκη, 6.π., σελ. 30.
8. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, *Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού* (Αθήνα: Εκδ. Αλκυών, 1985), σελ. 272. Επίσης, βλ. Οδ. Λαμφίδη, "Οι εκ του Πόντου Έλληνες κατά την πεντηκονταετία 1922-1972", *Αρχαίον Πόντου* 32 (1973-1974): 16-17. Οι πηγές αυτές αναφέρουν τον αριθμό των 400.000 μόνο για τους πρόσφυγες από το Μικρασιατικό Πόντο.
9. Βλ. Renée Hirschon, *Heirs of the Greek Catastrophe: The Social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus* (Oxford Press, 1989), σελ. 37.
10. *Κοινωνία των Εθνών*, 1926. Βλ. Renée Hirschon, 6.π., σελ. 37.
11. Βλ. Ισ. Ν. Λαυρεντίδη, "Η εν Ελλάδι Εγκατάσταση των εκ Πόντου Ελλήνων: Α' Νομός Σεργρών", *Αρχαίον Πόντου* 29 (1968-1969): 344.
12. Βλ. Ανδρέα Η. Ζαπάντη, *Ελληνο-Σοβιετικές Σχέσεις 1917-1941*, Μετ. Αγγελος Σ. Βλάχος (Αθήνα: Εκδ. "Εστία", 1989), σελ. 341.
13. Βλ. Μαρία Κ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα: Διαδικασίες Διαμόρφωσης μιας Εθνοτοπικής Ταυτότητας* (Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1994), σελ. 200.
14. Βλ. Μαρία Κ. Βεργέτη, 6.π., σελ. 200.
15. Βλ. Μαρία Κ. Βεργέτη, 6.π., σελ. 200.
16. Σημαντικός παράγοντας για την έλλειψη κρατικής βοήθειας είναι το βασιλικό διάταγμα 330/1960, το οποίο στερεί από τους πρόσφυγες, που έχουν καταφύγει στο ελληνικό κράτος από τη Σοβιετική Ένωση μετά την 21η Φεβρουαρίου 1934, το δικαίωμα αποκατάστασης με κρατική βοήθεια. Το διάταγμα ορίζει ότι: "Αστικής αποκατάστασης δύνανται να τύχουν: α) Αι προσφυγούσαι οικογένειαι εις το ελεύθερον Ελληνικόν Κράτος ή την ευρισκομένην μέχρι της 7 Μαρτίου 1948 υπό κατοχήν περιφέρειαν της Δωδεκανήσου, από της 8 Σεπτεμβρίου 1912 μέχρι 21 Φεβρουαρίου 1934 εκ Τουρκίας, Ρωσίας, Βουλγαρίας, Βορείου Ηπείρου, Ρουμανίας και Γιουγκοσλαβίας, συνεπεία των τότε πολεμικών γεγονότων ή συνεπεία της από 30 Ιανουαρίου 1923 συμβάσεως περί ανταλλαγής (...)."
17. Τα αριθμητικά στοιχεία προέρχονται από το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούτων Ομογενών Ελλήνων.
18. Ο αριθμός πρωτοαναφέρθηκε το 1988 από το Θεόδωρο Κιαχόπουλο στην εισήγησή του στο Β' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμού, για "Τα Προβλήματα των Νεοφερμένων από τη Σοβιετική Ένωση και των εκεί ομοεθνών τους".
19. Τα αριθμητικά στοιχεία προέρχονται από το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούτων Ομογενών Ελλήνων. Για το συνολικό αριθμό του ποντιακού πληθυσμού στο ελληνικό κράτος (Πόντιοι από το Μικρασιατικό Πόντο και από την πρώην Σοβιετική Ένωση) δεν υπάρχουν επίσημα κρατικά στοιχεία. Σύμφωνα με υπολογισμούς των πολιτικών κομμάτων ο ποντιακός καταγωγής πληθυσμός ανέρχεται από 1.000.000 μέχρι 1.600.000 ενήλικα άτομα.
20. Βλ. Κούλα Κασσιμάτη, σε συνεργασία με τους Βασίλη Μάο, Βλάση Αγτζίδη, Μαρία Βεργέτη, και Αντώνη Ραγκούση, *Πόντιοι Μετανάστες από την Πρώην Σοβιετική Ένωση: Κοινωνική και Οικονομική τους Ένταξη* (Αθήνα: Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, 1922), σελ. 68.
21. Η πρώτη έρευνα πραγματοποιείται από τη Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού. Το 1992 το Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου ολοκληρώνει την έρευνα που του είχε ανατεθεί από την Γ.Γ.Α.Ε. με θέμα "Πόντιοι Μετανάστες από την Πρώην Σοβιετική Ένωση: Κοινωνική και Οικονομική τους Ένταξη", βλ. Κούλα Κασσιμάτη, σε συνεργασία με τους Βασίλη Μάο, Βλάση Αγτζίδη, Μαρία Βεργέτη, και Αντώνη Ραγκούση, 6.π. Το 1993 το Πανεπιστήμιο Αθηνών ολοκληρώνει την υπό την αιγίδα της Γ.Γ.Α.Ε. έ-

ρευνα με θέμα “**Επιπολιτισμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα**”. Βλ. Δημ. Γεώργα και Α. Παπαστυλιανού **Επιπολιτισμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα** (Αθήνα: Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστήμιο Αθηνών, Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού, 1993). Τα αποτελέσματα ερευνών που τελούν υπό την αιγίδα της Γ.Γ.Α.Ε. και αφορούν τον ποντιακό ελληνισμό στην πρώην Σοβιετική Ένωση αναμένεται να παρουσιαστούν σύντομα από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

22. Οι πρώτες προσπάθειες πραγματοποιούνται από τους συλλόγους Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Τα τελευταία χρόνια στην προσπάθεια συμμετέχουν όλοι οι ποντιακοί σύλλογοι.